

РЕІНКАРНАЦІЯ ПРАВОВОЇ СВОБОДИ**REINCARNATION OF LEGAL FREEDOM**

**Тімченко О.П., д.філос.н.,
професор кафедри історії і філософії**

Львівський торговельно-економічний університет

**Козій І.В., к.філос.н.,
доцент кафедри історії і філософії**

Львівський торговельно-економічний університет

Пігош М.А., старший викладач кафедри історії і філософії

Львівський торговельно-економічний університет

Будь-яка постановка та вирішення проблеми включає у себе мету, засоби її досягнення (інструменти) та результат. Особливість запропонованої теми дослідження полягає у тому, що її ключовим моментом є суб'єкт, саме крізь призму якого і розглядаються вищезгадані складові. Іншими словами способи усвідомлення дій тією чи іншою мірою залежать від того, наскільки розвиненим та не заангажованим є суб'єкт.

Продемонстровано, що сучасне розуміння правової свободи обумовлене її тлумаченням двома протилежними міжнародними суб'єктами: з одного боку – Китай, Росія та деякі інші авторитарні країни, з іншого – США, Україна та інший демократичний світ. Як не парадоксально, але критерієм оцінки правової свободи у сучасному світі є сила (військова, економічна, політична тощо). Причиною виникнення такої ситуації є розв'язана Росією війна проти України.

У цьому контексті нагальною проблемою виступає і сучасна юридична герменевтика, яка, виділяючи чотири різновиди суб'єкта – мови, дії, розповіді, відповідальності (П. Рікер), наголошує, що правові протиріччя виникають внаслідок ігнорування хоча б одного з вище перелічених суб'єктів.

Доведено, що недовіра сучасних міжнародних правових організацій актуалізує необхідність кардинальної їх реорганізації, підсилює необхідність подальшого дослідження правової свободи та вимагає гармонізації поглядів її основних міжнародних суб'єктів.

Проаналізовано, що сучасний стан правової свободи (прямо чи опосередковано) впливає на свободу вибору як окремої особистості так інших колективних та міжнародних суб'єктів. Правова свобода, в кінцевому результаті, є специфічним страховим полісом, який захищає від будь-якого зла, несправедливості, суму, відчаю, гніву тощо і слугує специфічним містком який скріплює гармонійну єдність етичного та психологічного станів людської душі.

Ключові слова: свобода, правова свобода, суб'єкт свободи, правова установка, правосвідомість, правовий детермінізм, правовий суб'єктивізм, інтерсуб'єктивність, правові цінності.

Any formulation and solution of a problem includes a goal, means of achieving it (tools), and a result. The peculiarity of the proposed research topic is that its key point is the subject through whose prism the above-mentioned components are considered. In other words, the ways of realizing actions to one degree or another depend on how developed and disengaged the subject is.

It is demonstrated that the modern understanding of legal freedom is conditioned by its interpretation by two opposing international actors: on the one hand, China, Russia and some other authoritarian countries, on the other hand, the USA, Ukraine and the rest of the democratic world. Paradoxically, the criterion for evaluating legal freedom in the modern world is power (military, economic, political, etc.). The reason for this situation is the war waged by Russia against Ukraine.

In this context, modern legal hermeneutics is also an urgent problem, which, distinguishing four types of subject – speech, action, narrative, responsibility (P. Ricker), emphasizes that legal contradictions arise as a result of ignoring at least one of the subjects listed above.

It has been proven that the ineffectiveness of modern international legal organizations actualizes the need for their radical reorganization, reinforces the need for further research on legal freedom and requires the harmonization of the views of its main international subjects.

It was analyzed that the current state of legal freedom (directly or indirectly) affects the freedom of choice of both an individual and other collective and international subjects. Legal freedom, in the end, is a specific insurance policy that protects against any evil, injustice, sorrow, despair, anger, etc. and serves as a specific bridge that consolidates the harmonious unity of the ethical and psychological states of the human soul.

Key words: freedom, legal freedom, subject of freedom, legal attitude, legal awareness, legal determinism, legal subjectivism, intersubjectivity, legal values.

Постановка проблеми. Основи правової свободи сформовані після другої світової війни практично не змінювалися до сьогоднішнього дня. В умовах незначних міжнародних конфліктних ситуаціях підвалини правової свободи задовольняли міжнародну спільноту. Однак події 24 лютого 2022 року кардинально змінили статус правової свободи. Міжнародні інституції виявилися неспроможними адекватно реагувати на нігілізм російського тлумачення міжнародного права.

Стан дослідження. Проблему правової свободи досліджували такі науковці як Н. Гураленко, Г. Клімова, Н. Опольська, Я. Бондарчук, О. Донченко та інші. Розглядаючи літературу вказує на те, що ці вчені, як правило звертаються до філософсько-правових, методологічних та загальнолюдських проявів свободи. Тому стверджуємо, що необхідно наголосити на сучасних протиріччях у питанні правової свободи.

Метою статті є усвідомлення новітнього герменевтичного статусу правової свободи в умовах російсько-української війни та після її закінчення.

Виклад основних положень. Важливо зазначити, що правова свобода суттєво відрізняється від філософського тлумачення поняття свободи. Якщо філософи досить гостро критикують шеллінгове розуміння свободи як усвідомленої необхідності, то правове значення свободи невіддільне від категорії необхідності. Будь-яка інша абсолютизація свободи в сучасних реаліях є недопустимою [6, с. 87]. Правова свобода гостро детермінована суб'єкт-суб'єктивними відношеннями. Порушення правових норм одним із суб'єктів відкриває багатовекторність зворотної реакції іншої сторони. В цьому аспекті недостатня реакція міжнародних інституцій на неправомірні дії російського агресора на події в Молдові, Чечні, Грузії та південно-східних регіонах України привели до нехтування базових

основ правової свободи. Стає актуальним розробка системи міжнародної безпеки, що актуалізує необхідність перегляду правової свободи як фундаментальної основи права.

Сучасний актуальний принцип інтерсуб'єктивності у даному контексті є неідеальним. Він використовується для зняття протиставлення суб'єкт-суб'єктних відносин. Однак основна проблема полягає в тому, що один із суб'єктів (Російська Федерація) абсолютно не відповідає міжнародному поняттю «суб'єкт права». Відповідно констатуємо, що згаданий вище принцип на практиці застосувати неможливо. Відтак подальша розробка принципу інтерсуб'єктивності не зовсім доречна, так як ми не можемо здійснити логічний перехід до концепції полісуб'єкта. Фактично Росія перестала бути активним суб'єктом міжнародного права, адже своєю зовнішньою політикою вона нівелює підвалини поняття правової свободи.

Змушені наголосити, що російський агресор нехтує загальнолюдськими законами логіки. Загальновідомо, що їх потрібно дотримуватися незалежно від статусу країни (її економічної могутності, політичної системи, наявності ядерної зброї тощо). Ігнорування правових норм, маніпуляція елементарними законами мислення, тенденційний підхід до тлумачення міжнародного права фактично нівелювали діяльність Організації Об'єднаних Націй. Парадоксальність такої ситуації в тому, що з одного боку спостерігаємо відносну неідеальність ООН та інших міжнародних інституцій стосовно неправомірно-злочинних дій Росії, а з іншого – неспроможність реформувати ці інституції під час війни.

Важливо зазначити, що російська пропаганда направлена в першу чергу на внутрішнього споживача. Однак, має також певний вплив на зовнішнє середовище. Тому стає актуальним звернення до базових законів логіки: закону тотожності, який протиставляє нечітким, розпливчатим та двозначним твердженням; закону суперечності, що унеможливує тлумачення однієї і тієї самої події виходячи з власних пропагандистських інтересів; закону виключення третього, який вимагає чіткої та однозначної характеристики подій. Особливо маніпулюється закон достатньої підстави коли аргументи необґрунтовані, надумані, в цілому хибні, також вирвані з контексту певної ситуації.

Дослідження які присвячені проблемі свободи і поневоленню, а також праву як свободі зазвичай використовують багато різноманітних підходів щодо вирішення цієї проблеми. Свобода, хоча вона на перший погляд і видається простою та легкою для теоретичного усвідомлення і сприйняття, насправді є досить складним поняттям, та ще більш складнішим для практичного утілення в тих чи інших формах і нормах, інститутах чи процедурах, а також інших взаємовідносинах між індивідами.

Важливо звернути увагу на те як тлумачили свободу в різні історичні епохи та різновекторність цих тлумачень. Свобода зазвичай може мати різні значення та рівні у залежності від контексту. Так, на першому рівні, свобода розглядається як відсутність примусу, або будь-яких обмежень. Такий стан речей може означати, що людина має право обирати власні дії і робити саме те, що вважає за потрібне, причому без втручання з боку інших.

На другому рівні свобода розглядається як можливість самореалізації та розвитку власних здібностей. Людина має право на освіту, культурний розвиток, доступ до інформації та різноманітні можливості працювати і розвиватися у вибраній нею сфері.

На третьому рівні свобода розуміється як політична свобода де реалізується право на участь у прийнятті рішень, управлінні суспільством і визначенні власного майбутнього. Іншими словами людина має право на свободу слова, свободу зборів, свободу об'єднання і можливість впливати на політичні процеси.

На четвертому рівні, свобода може розглядатися як економічна свобода де реалізується право на власність, підприємництво і вільний ринок. Такий стан речей означає, що людина має можливість володіти і керувати своїми ресурсами, займатися бізнесом та заробляти кошти. Аналіз рівнів дає можливість проаналізувати динаміку розвитку поняття свободи та сконцентрувати увагу на сучасних особливостях її функціонування.

Тож усі перелічені рівні свободи взаємопов'язані і взаємозалежні, а недостатня свобода на одному рівні може обмежувати свободу на інших рівнях. Для прикладу, відсутність політичної свободи може призводити до обмежень у самореалізації та економічному розвитку. Таким чином, розуміння і втілення свободи вимагає уважного аналізу і розгляду на різних рівнях. Відтак дослідження, спрямовані на розуміння і покращення свободи, мають враховувати цю складність і широкий спектр підходів до задекларованої проблеми.

Також існує думка, що свобода не полягає у самому виборі, а в здатності контролювати і впливати на умови у яких здійснюється той чи інший вибір. Отже свобода полягає не у тому, що ми можемо обрати, а у тому, що ми маємо можливість створити умови для нашого вибору. На наш погляд розглядати суб'єкта свободи лише на рівні «людини та громадянина» недопустимо [1, с. 17]. Натомість справжня свобода полягає у тому, щоб мати доступ до різноманітних можливостей та ресурсів які дозволяють створювати умови для вибору.

Таким чином, свобода не обмежується лише правовими рамками, але потребує створення сприятливих умов для реалізації цієї свободи. Це може включати у себе і доступ до освіти, здоров'я, житла, рівних можливостей для всіх громадян, а також захист від дискримінації та насильства. Отже свобода – багатогранне поняття яке може мати різні значення в залежності від контексту, а розуміння і утілення свободи вимагає уваги до всіх рівнів свободи та створення відповідних умов для її реалізації. Тож свобода невіддільна від самообмеження яке розглядається у значенні «людина розумна», [4, с. 35] як ідеал, що розуміє як діяти.

Слід зазначити, що свобода це також необхідна умова для розвитку і самореалізації людини. Вона дає можливість обирати свій власний шлях життя, визначати ті чи інші цілі та цінності. Однак така свобода не може бути абсолютною, оскільки вона має межі стосовно інших людей та суспільства в цілому. Також важливо вказати, що свобода жодним чином не означає безвідповідальність, адже кожна наша дія має свої наслідки, тож людина повинна нести відповідальність за власні учинки. Відтак справжня свобода полягає в здатності обирати таким чином, щоб не завдавати шкоди іншим людям, або суспільству загалом. Отже, свобода це доволі складне поняття яке включає у себе не лише можливість вибору, але й здатність контролювати умови такого вибору, а також відповідальність за наші дії. Це процес який вимагає постійного розвитку та самовдосконалення. Це також свобода від внутрішнього обмеження, від стереотипів та негативних уявлень про себе. Зовнішня свобода теж включає у свій зміст можливість вибору та застосування тих чи інших методів впливу у зовнішньому світі, причому без обмежень і примусу. Навіть якщо ми маємо зовнішню свободу, але наша внутрішня свобода є обмеженою, ми все рівно не зможемо повноцінно реалізувати себе та досягнути щастя. Тому важливо постійно працювати над розвитком та вивільненням нашої внутрішньої свободи.

Загалом свобода це не лише можливість вибору та дії, але й здатність контролювати цей вибір і нести відповідальність за нього. Це постійний процес самовдосконалення та розвитку який допомагає індивідам стати кращими версіями самих себе, а відтак досягнути особистого щастя та задоволення. Такий стан речей вимагає від людини відкритості до інших, а отже розуміння їх влас-

ної свободи. Таким чином слід поважати право кожної людини на свободу її вибору та учинків, навіть якщо вони відрізняються від наших власних. Тобто оцінка суб'єктом власних дій повинна корелюватися з позицій належного та неналежного [3, с. 362].

Свобода також передбачає і відповідальність. Індивід повинен усвідомлювати можливі наслідки власних учинків та брати на себе відповідальність за них. Це означає, що людина повинна бути обережна у своїх вчинках і враховувати інтереси інших людей. У світі де свобода є цінністю, індивіди повинні бути готовими боротися за неї і захищати її. Вони повинні бути активними громадянами та брати активну участь у політичному процесі, щоб забезпечити недоторканність свободи. Таким чином, свобода це не просто право, але й обов'язок. Відтак кожна окремо взята людина повинна працювати над розвитком внутрішньої свободи, поважати свободу інших людей і брати на себе відповідальність за власні учинки. Лише тоді людство зможе досягнути повноцінного щастя і здобути задоволення у житті.

У цьому контексті можемо виокремити два види свободи – «свободу від», або негативну свободу та «свободу для», або позитивну свободу. Причому перша діє у світі в якому людина володіє цілком визначеною площиною вибору дій та ідей не лякаючись, при цьому, наразитися на ті чи інші обмеження та репресії. Відтак «свобода для» – це певна можливість реалізувати свої потенціали, задовольняти свої потреби і досягати своїх цілей. Це і право на освіту, працю, здоров'я, культурність і творчість. «Свобода для» спрямована на покращення якості життя та самозадоволення людини. У свою чергу «свобода від» – не якась самоціль, а певна умова саморозвитку. Іншими словами слід не віддалятися від зовнішнього світу, тим самим занурюючись у себе, не ставати інтровертом, а натомість діяти із себе, творячи таким чином нові форми, що здатні виразити самих себе. У цьому контексті слід зазначити, що іноді люди здійснюють вибір на користь обмеження своєї негативної свободи, щоб отримати більше можливостей для реалізації своїх цілей і задоволення власних потреб. Але так чи інакше кожна людина має право на свободу вибору та може самостійно визначати як вона хоче прожити власне життя. Проте у деяких ситуаціях обмеження своєї негативної свободи може бути розумним стратегічним кроком для досягнення більш важливих цілей та задоволення власних потреб.

«Свобода для» людини означає, що вона має право на вільний вибір та самостійне прийняття рішень щодо свого особистого життя. Такий стан речей включає у себе право на свободу слова, свободу виразу власних думок і переконань, свободу релігії, свободу вибору професії і місця проживання та багато інших, різноманітних аспектів життя. У цьому контексті зазначимо, що важливо наголосити на взаємозв'язку правових норм та політичних інтересів. Наприклад у наш час спостерігаємо певне протистояння США та Китаю, але, при цьому, важливо враховувати інтереси інших нейтральних країн Азії та Африки. Тобто нормативно-правові акти регулювання права на свободу невід'ємні від політичних реалій [5, с. 65].

«Свобода від» натомість означає, що індивід має право на захист від будь-якого обмеження власних прав і свобод. У цьому контексті можемо говорити про захист від насильства, дискримінації, цензури, незаконного арешту та багато інших форм порушення прав людини.

Тож «свобода для» і «свобода від» є взаємозалежними і важливими для забезпечення гармонійного та справедливого суспільства. Адже без «свободи для» людина не може реалізувати власні потреби та задовольнити свої цілі, а без «свободи від» вона не може бути захищена від порушень своїх прав. Саме тому важливо балансувати на двох рівнях свободи і забезпечувати їх для кожного індивіда.

Обидва типи свободи важливі і певним чином пов'язані між собою. Негативна свобода створює умови для пози-

тивної свободи, а позитивна свобода у свою чергу допомагає реалізувати потенціал негативної свободи. Таким чином індивід має право на обидва типи свободи і повинен працювати над тим, щоби забезпечити їх не лише для себе, а й для інших людей. Тож свобода це цінність яку люди повинні берегти та усіляко захищати, але слід зазначити, що вона також вимагає від людей певної відповідальності та виконання ними низки обов'язків. «Свобода для» та «свобода від» є основою демократичного суспільства, адже кожна людина має можливість самостійно приймати рішення та реалізовувати свої права і свободи, а також бути захищеною від тих чи інших порушень.

Слід також зазначити, що різними науковцями проблема свободи трактувалася теж по-різному. Так, говорячи про античне право, можемо констатувати, що воно зазвичай показувало обмежену, але тим не менше конкретну та реальну свідомість свободи, на відміну від сучасного права яке, розуміючи свободу як певну універсальну цінність, безпосередньо включає у таке визначення обмеження свободи. А тому напрошується висновок, що право – це сукупність певних умов, за яких свавілля одного індивіда збігається із свавіллям другого індивіда, якщо поглянути не це з погляду загального закону свободи.

Свобода відіграє важливу роль і у християнській теології та вірі. Бог надає людині свободу вибору і дії, але разом з тим вона також несе відповідальність за свої вчинки. Людина має можливість використовувати свою свободу для добра і покращення світу, але також може зловживати нею і завдавати шкоди іншим. Християнське вчення також наголошує на тому, що свобода не означає безумовне самовизначення і безмежність. Людина повинна користуватися своєю свободою в межах моральних і етичних принципів, які Бог встановив. Це означає, що свобода повинна бути збалансована з відповідальністю перед Богом і перед іншими людьми. Отже, свобода в християнстві є багатогранною концепцією, яка поєднує в собі індивідуальну свободу людини з її відповідальністю перед Богом і перед іншими людьми. Вона вимагає використання свободи відповідно до моральних принципів служіння як Богу, так і людям. У підсумку, свобода в християнському розумінні є даром від Бога, який дає людині можливість вибирати і діяти, але разом з тим несе велику відповідальність.

В традиціях німецької класичної філософії знаходимо твердження, що свобода є невід'ємною властивістю розумної людини і полягає в здатності самостійно приймати рішення та діяти відповідно до моральних принципів. Тож свобода також пов'язана з моральними принципами. Людина має здатність самостійно приймати рішення і діяти відповідно до моральних норм. Таким чином свобода не дорівнює безконтрольному самовизначенню, але передбачає виконання обов'язку і дотримання моральних принципів.

Висновки. Роблячи висновок важливо пам'ятати, що право само по собі зовсім не є гарантією свободи. Адже його ефективне застосування та виконання безпосередньо залежить від дотримання основних правових норм і принципів тим чи іншим суб'єктом. Окрім того, право повинно бути справедливим та розумним, враховуючи при цьому потреби та інтереси усіх людей. Отже свобода і право взаємозалежні та взаємопов'язані концепції. Можемо стверджувати, що з одного боку право створює рамки для свободи, забезпечуючи захист прав людини, а з іншого – свобода потребує наявності правових норм і гарантій для її реалізації. Але у сучасних умовах виникає нова проблема – «право сили», коли ті чи інші проблеми вирішуються відповідно до військового, економічного, політичного тощо статусу країни. Тож змушені констатувати, що сьогодні права свобода вимушена динамічно трансформуватися, враховуючи реалії сучасного глобального світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук Я. П. Свобода як правова ідея, поняття, принцип. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 16–18. URL: http://lsej.org.ua/3_2023/1.pdf
2. Донченко О. П. Методологічна функція категорії свободи в праві. *Проблеми філософії права*. Том I. Київ-Чернівці: Рута, 2003. С. 157–158.
3. Гураленко Н. Свобода як аксіоматична основа відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 362–365.
4. Клімова Г. Свобода як цінність правової культури. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції (13-14 травня 2021 р., м. Тернопіль). Тернопіль : Вектор, 2021. С. 32–36.
5. Опольська Н. М. Критерії ефективності нормативного правового регулювання права на свободу творчості в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 62–66.
6. Опольська Н. М. Правовий вимір свободи творчості. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія № 18. Право : зб. наукових праць. Випуск 32. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 84–91.